

Ruimte voor bewaren en beleven van erfgoed in regionaal perspectief

Erfgoed: streekgerichte belevingsfactor en toetssteen voor ruimtelijk beleid

Erfgoed vertelt wie we zijn, waar we vandaan komen. Erfgoed geeft ons identiteit. Tijdens de huidige globalisering – die steeds meer lokale en regionale verschillen uitvlakt – is het belangrijker dan ooit om erfgoed te onderhouden, te bewaren, te (doen) begrijpen én beleefbaar te maken. De reisbeperking tijdens de afgelopen coronacrisis versterkte meer dan ooit de waarde van de monumentale en landschappelijke rijkdom in eigen streek. Erfgoed en toerisme zijn dan ook onlosmakelijk met elkaar verbonden.

Investeren in erfgoed is investeren in duurzaamheid en circulariteit. Behoud van een oud gebouw, zij het met eventueel een evoluerende functie, is op zich een daad van duurzaamheid. Mede daarom moet erfgoed betrokken worden in alle ruimtelijke planningsprocessen, te meer daar historisch landgebruik inspirerend kan zijn voor het ontwikkelen van een toekomstvisie hoe we onze omgeving verder willen vormgeven. Doordat onroerend erfgoed in zeer grote mate zichtbaar en beleefbaar is vanuit het openbaar domein, is het bovendien laagdrempelig en bijgevolg inclusief.

Erfgoed is eerder impliciet aanwezig in onze leefomgeving en dus schijnbaar minder urgent dan een vervuilende fabriek of een gevaarlijke weg. Enkel bij een omstreden herbestemming, groot verval of (dreiging tot) afbraak zet het de publieke opinie pas echt in beweging. Het is dus van het grootste belang dat de expertise over erfgoed steeds tijdig betrokken wordt bij ruimtelijke processen en niet op de vooravond van eventuele herbestemming of afbraak.

Bovendien moet hier opgemerkt worden dat de provincies niet meer bevoegd zijn voor cultureel erfgoed (persoonsgebonden, i.c. roerend en immaterieel erfgoed), maar enkel nog voor onroerend erfgoed. Deze kunstmatige opdeling gaat echter vaak ten koste van een goede en efficiënte erfgoedwerking, omdat de drie vormen juist sterk en organisch samenhangen en elkaar betekenis geven. De provincies pleiten dan ook voor een pragmatische omgang met deze artificiële grens.

De provincies willen complementair werken aan andere spelers in het erfgoedveld en zo elkaars werking versterken. Beleid over monumenten en landschappen is daarnaast een verantwoordelijkheid van alle bestuursniveaus. De provincies maken echter met volgende focuspunten het verschil:

- Expertise- en kennisaanbod rond bouwkundig, archeologisch, houtig en landschappelijk erfgoed intern en extern inzetten;
- Preventieve erfgoedzorg o.a. via Monumentenwacht;
- Ondersteuningsbeleid via o.a. werkingssubsidies, projectsubsidies en investeringssubsidies;
- Bewaren en valoriseren o.a. via onroerenderfgoeddepotwerking;
- Publiekswerking en sensibilisering o.a. via educatie en toerisme.

Expertise- en kennisaanbod onroerend erfgoed rond bouwkundig, archeologisch, houtig en landschappelijk erfgoed intern en extern inzetten

Naar ruimere samenwerking met andere grondgebonden sectoren

Erfgoed is nagenoeg alomtegenwoordig in onze leefomgeving en werkt daarom in op de meeste andere grondgebonden materies: ruimtelijke ordening, toerisme, leefmilieu ... Erfgoed laat zich hier echter niet toe beperken en overstijgt het grondgebonden aspect door zijn sterke verwevenheid met onder andere cultuur en onderwijs. In het bijzonder zal erfgoed zich actief inschrijven in de respectieve beleidsplannen ruimte. Elke toekomstige ruimtelijke ingreep moet zich verhouden tot de historiek van de plek en zo komt erfgoed als referentie in beeld. Erfgoed geeft vorm en kleur aan (de) ruimte en is zo mee bepalend bij processen als waarderen van bebouwde en landschappelijke omgeving en kernversterking.

Bovendien dienen zich nog andere bovenlokale kaders aan waarin erfgoed een zichtbare rol speelt en de provincies vanuit hun regionale erfgoedcompetentie actief toe bijdragen: dit is zeker het geval voor de beleidsplannen rond de Nationale- en Landschapsparken. Voor Antwerpen, Oost- en West-Vlaanderen is er ook het gezamenlijke streven, samen met twee Nederlandse provincies, om een UNESCO-erkenning te bekomen voor het Geopark Schelde Delta.

Mede door de corona-beperkingen is het beleven van vrije tijd in de eigen regio herontdekt. Erfgoed en toerisme willen op provinciale schaal dan ook nog intensiever samenwerken. Kennis is de basis waarop een pakkende beleving kan gegrond worden. Een mooi voorbeeld van het samensmelten van erfgoed en toerisme zijn de icoonfietsroutes die de 5 provincies samen met Toerisme Vlaanderen ontwikkelden. Omdat het merendeel van het onroerend erfgoed kan ervaren worden vanuit het openbaar domein, is de samenwerking toerisme – erfgoed inclusief. Erfgoed speelt een zichtbare rol in het brede patrimonium van de provincie. Zo wordt erfgoed steeds belangrijker voor de aantrekking tot de provinciedomeinen (bv. Bokrijk, Huizingen ...), maar zorgt het ook voor de uitstraling van andere plaatsen zoals het Provinciaal Hof te Brugge, de door provincie Limburg beheerde Begijnhofkerk Sint-Truiden (Unesco-werelderfgoed) of de diverse provinciale erfgoedsites.

Herbestemming en hergebruik: duurzaamheid en circulariteit in erfgoed

Herbestemming en hergebruik van onroerend erfgoed wordt een prioriteit voor alle overheden, dus ook voor de provinciale erfgoeddiensten. Aangepast gebruik draagt bij tot de duurzaamheid van erfgoed. 'Monumenten' hebben maar zelden één functie of vullen hun functie zelden op één manier in. Hergebruik met een actuele invulling die respect heeft voor de erfgoedwaarden, geeft ons erfgoed hedendaagse relevantie, toont de waarde van erfgoed voor de samenleving en houdt het 'in leven'. Dit is bij uitstek belangrijk voor religieus erfgoed, maar ook oude industriële sites vragen om zo'n aanpak. In verschillende provincies lopen er projecten ter ondersteuning van de herbestemming van (monumentale) kerken.

Advisering en stimulering vanuit het provinciaal kennis- en expertiseaanbod

Voor de regionale en lokale verankering van het erfgoed is een actieve werking en ondersteuning vanuit de provinciale expertise cruciaal. Zeker in tijden waar druk ontstaat op de openbare ruimte en de publieke financiën, en waarin lokale besturen meer (erfgoed)verantwoordelijkheden krijgen en dus meer nood hebben aan ondersteuning.

Lokale overheden, verenigingen en particulieren kunnen bij de provinciale erfgoeddiensten (incl. Monumentenwacht en [Mola](#) in Oost-Vlaanderen) terecht voor zowel kennis, documentatie, verhalen als expertise rond bouwkundig, archeologisch en landschappelijk erfgoed. Voor de ontwikkeling en uitrol van een gebiedsdekkende werking rond algemene landschapszorg werken de provinciebesturen bijvoorbeeld nauw samen met de Regionale Landschappen (zie ook hoofdstuk 'Natuur en Milieu') en de intergemeentelijke onroenderfgoeddiensten.

Frequent treedt de provincie ook op als facilitator en zorgt ze voor sensibilisering door deel te nemen aan meetings, studiedagen en projecten, en door zelf de nodige vormingsdagen en netwerkmomenten te organiseren. Vaak wordt daarbij ingezet op streekeigen erfgoed, zoals bv. de Molencontactdag in Vlaams-Brabant, het jaarlijkse Limburgs Erfgoedmoment i.s.m. de intergemeentelijke onroenderfgoeddiensten, het lerend netwerk 'Kerk in het Midden' in Oost-Vlaanderen, de provinciale infodag archeologie in Antwerpen, ...

Het intern consulentschap van de provinciale erfgoeddiensten vertaalt zich onder meer in de erfgoedadviezen die ze geven bij de beroepsprocedures rond omgevingsvergunningen, in engagement en advisering in de provinciale commissies voor ruimtelijke ordening, in adviezen die aan de provincies gevraagd worden in het kader van wetgeving (via de Strategische Adviesraad voor ruimtelijke ordening en onroerend erfgoed of het agentschap Onroerend Erfgoed) en in het kader van diverse ruimtelijke processen zoals plan-milieueffectrapporten, ruimtelijk uitvoeringsplannen,...

Zo versterken de provinciebesturen de beleving, de waardering en dus het behoud van onroerend erfgoed. Het is belangrijk dat Vlaanderen – in een complementair overheidslandschap – de provinciale competenties inzake onroerend erfgoed blijft erkennen en ondersteunt.

Monumentenwacht staat in voor een preventieve monumentenzorg

De provinciale Monumentenwachten monitoren de gebouwen en interieurs van waardevol (beschermd én niet-beschermd) erfgoed. Monumentenwachters informeren en sensibiliseren hun leden over methoden om hun monument regelmatig en goed te onderhouden. Zo vermijden eigenaars en beheerders grote kosten en houden ze het erfgoed in goede staat. Het belang van dit preventieve en kostenbesparende onderhoud neemt de komende jaren alleen maar toe. Nu de (lokale) overheidsbudgetten onder druk staan, is geld meer dan ooit een struikelblok voor erfgoedzorg. Die lokale besturen zijn vaak het eerste aanspreekpunt voor privé-eigenaars van erfgoed. Daarom slaan de provincies bruggen naar de gemeenten en IOED's en geven ze hen maximale ondersteuning, schaalvoordelen en lagere kosten. Deze provinciale ondersteuning wint enkel aan belang in het kader van de toegenomen onroerend erfgoedbevoegdheden van steden en gemeenten.

De toestandsrapportages van Monumentenwacht zijn bovendien belangrijke bouwstenen voor de beheersplannen die door het onroerenderfgoeddecreet in veel gevallen opgelegd worden als voorwaarde om erfgoedpremies te kunnen bekomen. Erfgoedeigenaars en -beheerders die kunnen aantonen over de laatste 6 jaar hun erfgoed 'goed' onderhouden te hebben, maken aanspraak op een extra premie van 10%. De leden van Monumentenwacht kunnen hun 'goed onderhoud' staven met de toestandsrapporten die ze van Monumentenwacht ontvangen en met bewijzen van onderhoudswerken.

Bovendien beschikt Monumentenwacht dankzij haar jarenlange ervaring over een schat aan informatie over de toestand van het onroerend erfgoed in Vlaanderen. De komende jaren zal de monitoring van gegevens uitbreiden zodat we met deze informatie het onroerend erfgoedbeleid nog kunnen versterken. Zowel de Vlaamse overheid, agentschap Onroerend Erfgoed, die de monitoring mee financiert, als Provincies in Cijfers zijn hierbij betrokken.

De rijke verzameling aan gegevens en de jarenlange ervaring waarover Monumentenwacht beschikt, wordt ook ingezet bij innovatieve projecten zoals het waarderen van interieur bij de herbestemming van gebouwen, een nieuw pilotproject in provincie Limburg rond quick scans waarbij de toestand van grote hoeveelheden erfgoed nog sneller in kaart kan worden gebracht of de collectieve lidmaatschappen waarbij bijvoorbeeld monumenten in één stad of gemeente voordelig kunnen genieten van de dienstverlening van Monumentenwacht.

De provinciale Monumentenwachten zijn verenigd in de interprovinciale koepel [Monumentenwacht Vlaanderen](#), die formeel ressorteert onder de Vereniging Vlaamse Provincies. De koepel stroomlijnt de werking van de verschillende provinciebesturen en houdt oog voor samenwerking door structurele partnerschappen af te sluiten met o.a. de Vlaamse Landmaatschappij, Natuurpunt en GO! Onderwijs van de Vlaamse Gemeenschap.

Voortbouwend op de rapporten van Monumentenwacht, bieden verschillende provincies subsidie-mogelijkheden aan om de uitvoering van de onderhouds- en herstellingswerken aan erfgoed ook daadwerkelijk in de praktijk om te zetten. Daarbij gaat het veelal om niet-beschermd erfgoed, vaak ook klein historisch erfgoed die de identiteit van een streek of het uitzicht van het landschap mee bepalen, waardoor het aanbod perfect complementair is met het Vlaams subsidiebeleid.

Ondersteuningsbeleid via werkingssubsidies, projectsubsidies en investeringssubsidies

De provinciebesturen voorzien een gepast provinciaal subsidie-instrumentarium dat inspeelt op de noden van de erfgoedsector en de opportuniteiten die zich voordoen. Dit subsidie-instrumentarium stimuleert de bewaring, het onderhoud, het onderzoeken van en de ontsluiting van onroerend erfgoed. De Oost-Vlaamse en West-Vlaamse molendraaipremies bijvoorbeeld stimuleren beheerders van historische molens om hun molen niet alleen te blijven laten werken, maar ook open te stellen voor het publiek. De provinciale subsidies richten zich op eigenaars en beheerders (zowel privé als bijvoorbeeld gemeenten of kerken), maar ook op bijvoorbeeld culturele instellingen, zorginstellingen en scholen. De provincie Limburg ondersteunt via 'Jong redt Oud' educatieve en participatieve projecten waarbij jongeren actief aan de slag gaan met het onroerend erfgoed in hun omgeving. Daarnaast biedt de provincie West-Vlaanderen bijvoorbeeld steun aan voor scholen en jeugdverenigingen die een educatief bezoek aan erfgoedlocaties organiseren.

De provincies voorzien in hun subsidies ook steun voor publiekprojecten en ontsluitingsprojecten, ondersteuning van een depotwerking en onderzoek rond onroerend erfgoed. Projecten zoals het nieuwe museum Liberation Garden in Leopoldsburg of de voorbereidingen voor het belevingscentrum Graven van Loon in Borgloon dragen zo niet enkel bij aan restauratie en herwaardering van een site, maar verzekeren ook een brede ontsluiting en stimuleren toerisme. Bovendien voorzien de provincies ook steun voor niet-beschermd klein historisch erfgoed dankzij investeringsubsidies voor restauratie - vaak nadat de provinciale monumentenwachters de nood aan deze restauratie detecteerden.

Naast dit subsidie-instrumentarium genieten de lokale besturen in Antwerpen en in Vlaams-Brabant bovendien extra ondersteuning door respectievelijk Stichting Kempens Landschap en ERF – Erfgoedstichting Vlaams-Brabant bij het verwerven, restaureren, herstellen, behouden, beheer en ontsluiten van onroerend erfgoed en cultuurhistorische landschappen.

De provinciale subsidies vormen daarmee een verrijking voor de sector waarmee de provincies als bovenlokaal niveau op het terrein het verschil kunnen maken.

Bewaren en valoriseren via netwerken van onroerenderfgoeddepots

De provinciebesturen blijven inzetten op een beleid rond onroerenderfgoeddepots. Dit zijn bewaarplaatsen van archeologische en andere onroerend erfgoedonderdelen die – al dan niet tijdelijk – niet op locatie kunnen bewaard worden. Dat materiaal is een bron voor verder onderzoek en ontsluiting. Meerdere provincies runnen een eigen onroerenderfgoeddepot dat erkend is op basis van het onroerenderfgoeddecreet; andere provincies ondersteunen via hun subsidie-instrumentarium de oprichting van nieuwe onroerend-erfgoeddepots die nadien hun erkenning aanvragen. Zo'n 4 van de 15 erkende OE-depots dragen dan ook een provinciale signatuur (Antwerpen, Oost-Vlaanderen en Vlaams-Brabant); bij de depots Limburg en West-Vlaanderen speelde het provinciebestuur dankzij haar voorafgaande financiële steun en begeleiding dan weer een sleutelrol in het verkrijgen van de erkenning.

De provinciebesturen nemen een trekkende rol op in het Vlaams netwerk van onroerenderfgoeddepots en stimuleren binnen de eigen provincie actief extra uitwisseling en ontmoeting tussen de depots, met bijzondere aandacht voor de complementaire werking ervan. Ze ondersteunen gemeentebesturen door het aanbieden van advies bij het bewaren van collecties en bij de start van een eigen depotwerking, soms ook door samenaankoop of subsidiëring van depotmateriaal. Het uitvoeringsbesluit bij het onroerenderfgoeddecreet voorziet ook een formele rol voor elk provinciebestuur om advies te geven bij de erkenning van onroerenderfgoeddepots. De provincie Oost-Vlaanderen werkt, vanuit de depotwerking, een pilootproject uit rond het enten van veteranenbomen, om zo streekeigen landschappelijk erfgoed te behouden en zo mogelijk te versterken.

Publiekswerking: de provincies dragen actief bij tot een Vlaamse erfgoedgemeenschap

Omdat erfgoed leeft van gebruik, aandacht en beleving, is een brede publiekswerking essentieel. Publiekswerking draagt immers actief bij tot het vormen van een 'Vlaamse erfgoedgemeenschap' die respect heeft voor haar onroerend erfgoed. De vijf provincies hebben rond publiekswerking en sensibilisering een rijke ervaring en grondige terreinkennis. De provincies zijn dan ook het bestuursniveau dat bovenlokaal het sterkst inzet op publiekswerking.

Dé manier om erfgoedgemeenschappen te motiveren is een mix van samenwerking, innovatie via nieuwe media, nieuwe ontsluitingsvormen, actieve en persoonlijke participatie en inhoudelijke en financiële ondersteuning. De provincies laten mensen bijvoorbeeld wandelen langs erfgoed door gegevens in de ErfgoedApp te uploaden of laten hen zelf op zoek gaan naar sporen van WO I en WO II in het landschap dankzij het West-Vlaamse geoportaal 'luchtfoto 1914-1918' of het Limburgse participatief project 'Onder de Radar'. Voor de regionale en lokale verankering van het erfgoed is deze provinciale werking en ondersteuning cruciaal. De diverse provinciale erfgoedsites, zoals Kasteel d'Ursel in Hingene, vervullen hierbij een voorbeeldrol.

Dankzij hun specifieke organisatie en positie kunnen de provinciebesturen inzetten op zowel algemene formats als op maatwerk naargelang de context. Daarbij zetten ze specifieke trajecten uit voor doelgroepen als kinderen en jongeren: bijvoorbeeld het Antwerpse pakket 'aan de slag met archeologie', het Oost-Vlaamse aanbod 'erfgoedredders' en 'Stanlie', het Limburgse project over archeologie voor kleuters 'Emma en Otis vinden een muntje', de West-Vlaamse podcast 'Wetenschapje' en het Vlaams-Brabantse lespakket 'Ontdek onroerend erfgoed in je schoolbuurt'. De provincies zorgen verder ook voor publicaties en prijzen die de kennis en bekendheid over ons erfgoed doen toenemen en op die manier draagvlak creëren. Verschillende provincies zetten structureel in op publicaties, zowel op papier als digitaal, door de uitgave van bijvoorbeeld thematische brochurereeksen, boeken, tijdschriften of podcasts.

De provincies participeren, voor jong en oud, actief aan bestaande evenementen zoals Erfgoeddag en Open Monumentendag. De jaarlijkse Archeologiedagen, die de provincies en VVP samen met Forum Vlaamse Archeologie organiseren, zijn intussen uitgegroeid tot een begrip als publieksevenement met even grote impact als Open Monumentendag en Erfgoeddag dat een jaarlijkse toename in aantal bezoekers en deelnemende organisaties kent. Bovendien maken de provincies het verschil met hun steun aan de vele vrijwilligers die met laagdrempelige activiteiten zorgen voor draagvlak voor erfgoed. In de toekomst willen de provincies deze vrijwilligers nog meer ondersteunen met provinciale kennis, expertise en middelen.

Zo zoeken de provinciebesturen waar mogelijk naar opportuniteiten tot samenwerking en complementariteit met alle partners in het veld, met als finale doel de bevolking te betrekken en samen de verantwoordelijkheid te delen voor ons erfgoed.